KRIZA MRALA (ARHIV A.A.M.)

Akademik **Mustafa CERIĆ**

Kriza morala

KRIZA MORALA

Sažetak

Ovaj članak se bavi krizom morala, s posebnim osvrtom na maloljetničko nasilje. Ukazuje na ideju bi-moralnog društva, u kojem postoji smislen i djelotvoran tradicionalni moral pored legitimiziranja društvenog morala bez jasnih moralnih normi i razgraničenja između područja u kojima taj moral djeluje. Efekti ovog bi-moralnog društva tretiraju se u kontekstu moralnog kodeksa bez kojeg ne može biti ni moralnog čovjeka ni moralnog društva.

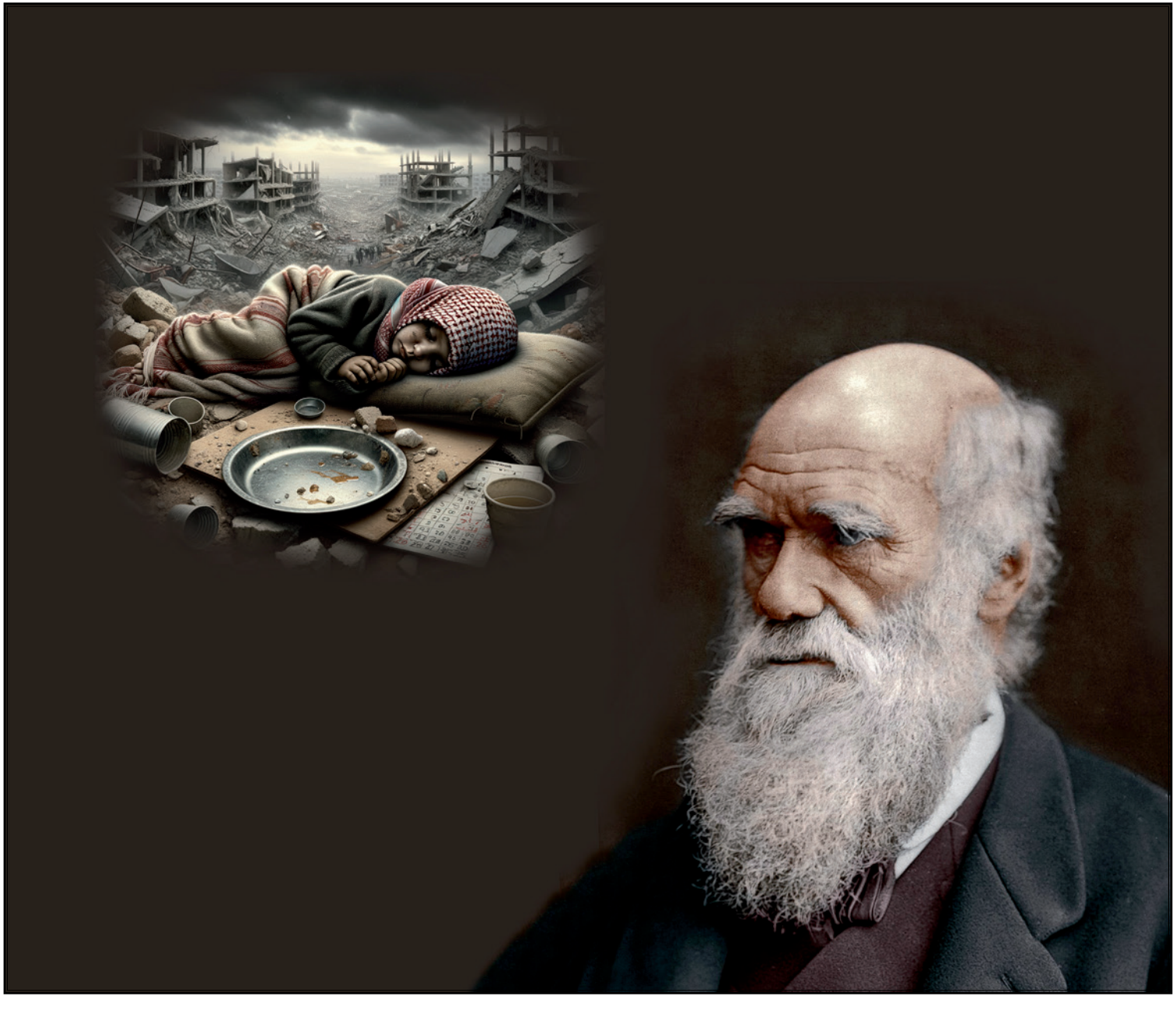
Ključne riječi: *kriza morala, maloljetničko nasilje, bimoralno društvo, tradicionalni moral moralne norme*

THE CRISIS OF MORALITY

Abstract

This article deals with the crisis of morality, with special attention to juvenile violence. It points out to the idea of a bi-moral society, in which there is a meaningful and effective traditional morality in addition to legitimizing social morality without clear moral norms and demarcation between the realms in which that morality operates. The effects of this bi-moral society are treated in the context of the moral code without which there can be neither a moral man nor a moral society.

Key words: *the crisis of morality, juvenile violence, bi-moral society, traditional morality moral norms*

CHARLES DARWIN: OD SVIH RAZLIKA IZMEĐU ČOVJEKA I NIŽIH ŽIVOTINJA MORALNI OSJEĆAJ ILI SAVJEST DALEKO JE NAJVAŽNIJI... (ARHIV A.A.M.)

I
Matematička ocjena vrijednosti čovjeka

Na pitanje kako bi matematički ocijenio čovjeka, otac algebre Muḥammada al-Khawārizmī je odgovori:

Ako je čovijek pošten i moralan, dao bih mu ocjenu 1;
Ako je pritom i šarmantan, dao bih mu ocjenu 10;
Ako je uz to i bogat, dao bih mu ocjenu 100;
I ako je uz sve to još i plemenitog roda, dao bih mu ocjenu 1000;
No, ako čovjeku nedostaje prva vrijednost broj (1), onda su to samo tri nule, onda je to ništica od čovjek.[1]

Eho al-Khawārizmije algebarske ocjene o čovjeku doprla je čak i do ušiju Čarlsa Darvina (Charles Darwin), koji je posvetio svoj život i rad istraživanju sličnosti između čovjeka i životinje, ali je na kraju našao i najbitniju razliku: „U potpunosti se slažem, kaže Darvin, s prosudbom onih pisaca koji tvrde da je od svih razlika između čovjeka i nižih životinja moralni osjećaj ili savjest daleko najvažniji."[2]

---

[1] Muḥammad ibn Mūsā al-Khawārizmī (780-850), latinizirani Algoritmi, bio je perzijski matematičar, astronom, geografičar u vrijeme abbasidskog *khilāfata*, bio je jedan od istaknutih znanstvenih članova *Bayt al-ḥikmah* („Kuća mudrosti") u Bagdadu. U 12. stoljeću latinski prijevod njegovog djela o Indijskim brojevima uveo je decimalni pozicioni sistem brojeva u zapadni svijet. Al-Khawārizmijevo djelo: *al-Kiāb al-mukhtaṣar fī ḥisāb al-džabr wa al-muqābalah* („Kratka knjiga o algebarskom proračunu i jednačinama") predstavlja prvo sistematično rješenje lineranih i kvadratnih jednačina. On se smatra ocem algebre. Napravio je reviziju Ptolomejske geografije i pisao je o astronomiji i astrologiji. Riječ "Algebra" izvedena je iz arapske riječi *al-džibr*. Riječ je o operaciji, koju je al-Khawārizmī koristio da bi riješio kvadratne jednačine. Pojmovi algorizam i algoritam su izvedeni od Algoritmi, latinskog oblika al-Khawārizmijevog imena. Vidi: Alkam, Tursun. ***Father of Algorithms in AI: Muhammad ibn Musa al-Khwarizmi***, 2024.

[2] Darwin Ch. ***The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex***, vol. 1.

II
Moral: prirodni imperativ ili društveni dogovor

Iz toga proizlazi da ljudi njeguju moralne vrijednosti, tj., prihvaćaju standarde prema kojima se njihovo ponašanje procjenjuje kao ispravno ili pogrešno, dobro ili zlo. Moralne norme prema kojima se ocjenjuju ljudski postupci razlikuju se u određenoj mjeri od pojedinca do pojedinca i od kulture do kulture. Pa ipak, određene norme poput onih: „**ne ubij**“, „**ne laži**“, „**ne ukradi**“ i „**poštuj svoje roditelje**“ su rasprostranjene i univerzalne. Dakako, ova univerzalnost postavlja dva povezana pitanja: da li je prirodni osjećaj, kao moralni imperative, dio ljudske naravi, kao još jedna dimenzija ljudskog biološkog sadržaja; i da li etičke vrijednosti mogu biti proizvodi biološke evolucije, a ne dane religijskim i drugim kulturnim tradicijama?

Filozofija pravi razliku između metaetike, normativne etike i praktične etike: Metaetika objašnjava zašto treba činiti ono što čovjek treba da čini. To je, u stvari, primarna briga filozofije, koja nudi različite teorije:

- zapovijed ili imperativ Božji, prema kojem je ono što određenu vrstu čina čini moralnim;
- moralni realizam, prema kojem postoje samo moralne činjenice, koje su validne ili nisu validne;
- utilitarizam, prema kojem moralna vrijednost čina određena je očekivanom vrijednosti dobra ili koristi najvećeg broja ljudi;
- teorija pozitivizma, prema kojoj nema objektivnih racionalnih osnova za moral, već se moralne norme određuju društvenim dogovorom ili, kod pojedinca, emocionalnim odlukama; naravno, ima drugih teorija.

Središnje pitanje normativne etike je određivanje načina na koji se dolazi do osnovnih moralnih standarda i kako se oni opravdavaju. Odgovori na ova pitanja spadaju u dvije široke kategorije – deontološke i teleološke, ili konsekvencijalističke.

Osnovna razlika između njih je u tome što se deontološke teorije ne pozivaju na vrijednosna razmatranja u uspostavljanju etičkih standarda, dok teleološke teorije to čine. Deontološke teorije koriste koncept svoje inherentne ispravnosti u uspostavljanju takvih standarda, dok teleološke teorije smatraju dobrotu ili vrijednost koju čine djela kao glavni kriterij svoje etičke vrijednosti. Drugim riječima, deontološki pristup poziva da se određene stvari rade na principu ili zato što su same po sebi ispravne, dok teleološki pristup zagovara da su određene vrste radnji ispravne zbog dobrote njihovih posljedica. Deontološke teorije stoga naglašavaju koncepte obaveze, dužnosti te koncepte ispravnog i pogrešnog, dok teleološke teorije stavljaju naglasak na dobro, vrijedno i poželjno.[▾3]

Praktična etika se bavi onim što bismo trebali učiniti u bilo kojoj situaciji. Odnosi se na lični, profesionalni, politički i društveni izbor. Praktična etika pravi ravnotežu ili daje prioritet različitim vrijednostima i interesima. Dobra praktična etika oslanja se na dubinsko razumijevanje relevantnih činjenica i pitanja iz stvarnog svijeta i stoga je često interdisciplinarna. Postoji mnogo različitih pristupa praktičnoj etici i različitih etičkih teorija koje se mogu primijeniti.

U praksi, ljudi se drže određenog skupa moralno-etičkih normi koje se oslanjaju na nekoliko, a ne samo na jednu metaetičku doktrinu. Stoga teolozi monoteističkih religija drže da neki moralni zakoni potiču od božanskog autoriteta (vjera u jednog Boga), drugi od prirodnog zakona (ne ubij, ne čini preljubu), i treći iz civilne vlasti (poštuj privatnu imovinu, plaćaj poreze, itd.). Klasični filozofi Grčke i Rima, kao i muslimanski, smatrali su da ljudi po prirodi drže moralne vrijednosti jer čovjek nije samo *Homo sapiens*, već i ***Homo moralis***.

[▾3] Vidi: ***Britannica***, „Ethics“.

■ ATMOSFERA "DUBOKE MORALNE KRIZE" (ARHIV A.A.M.)

III
Kriza morala – šta je to?

U zadnje vrijeme čuju se javne ocjene da je naše društvo u "dubokoj moralnoj krizi". Neki smatraju da je, zapravo, moralna kriza uzrok i političke i ekonomske krize ne samo kod nas, već i u svijetu. Ako je to tako, a očito da jeste, onda to znači da sve dok traje moralna kriza, trajat će i politička i ekonomska kriza. Zbog toga, valja nam početi iz početka. Valja nam se zapitati šta je to kriza morala?

Moralna kriza može da znači potpuno ili djelomično urušavanje sistema moralnih vrijednosti, s jedne strane, i potpuni ili djelomični nestanak ili nedostatak povjerenja u društvu, s druge strane.

Naravno, da bi se nešto urušilo, treba da postoji. Kad je riječ o moralu, to znači da postoje određeni moralni standardi, određene moralne norme, koje se urušavaju ili ih neko ciljano narušava. Moralne norme se urušavaju ako ih niko ne održava ili ih neko namjerno narušava u namjeri da ustanovi neke nove, drugačije moralne norme, koje odstupaju od uobičajenih. Tu, dakle, nastaje moralna kriza: narušavanjem postojećeg moralnog sistema, koji ne mora biti ni bolji ni lošiji od prethodnog, ali je on nov i nepoznat i zato nije opće prihvatljiv. A kad dođe do podjele u društvu oko moralnih standarda i moralnih normi, onda nastaje kriza morala, koja uzrokuje političku krizu, iz koje nastaje ekonomska kriza.

No, problem današnjice nije samo u narušavanju postojećeg ili uobičajenog sistema moralnih vrijednosti. Toga je uvijek bilo u svim vremenima i u svim generacijama. Urušavali su se ili narušavali su se ciljano stari i ustanovljavani su novi moralni standardi društva. Ali, oni su bili moralni standardi, koji su utjecali na kakvu takvu moralnu svijest i savjest društva. O pitanju ukidanja starih, tradicionalnih, i uspostave ili legaliziranje novih moralnih vrijednosti bez pravila i granica filozofi su vodili velike rasprave kroz cijelu povijest. Moralni problem današnjice je, međutim, mnogo veći i opasniji od toga. Naime, danas je moralno stanje u svijetu takvo da se nema šta urušiti ili narušiti u moralnom smislu, jer ne postoje moralni standardi, nema moralnog koda, koji obavezuje moralno ponašanje čovjeka.

Moral se prvenstveno tiče odnosa ljudi jedni prema drugima, koji se kreće od altruističkog do barbarskog. Ali, većina društvenih analitičara danas ne obraća pažnju na moralne izuzetke - na rijetka herojska djela ili sporadične zločine koje veliki broj nikada ne počini. Umjesto toga, oni primjećuju načine na koje se obični ljudi ponašaju u svom svakodnevnom životu. Da li danas ljudi vjeruju da su njihovi susjedi manje pošteni i ljubazni nego što su bili? Da li misle da su njihovi suradnici manje velikodušni i manje od pomoći te da će se češće odnositi jedni prema drugima bez poštovanja i iznevjeriti međusobno povjerenje?

IV
Maloljetničko nasilje

Možda ne možemo precizno odgovoriti na postavljena pitanja, ali prema pojavi maloljetničkog nasilja možemo zaključiti da nešto nije u redu u našoj zajednici i našem društvu. Kako je to moguće? Ko je odgovoran za tu pojavu? Roditelji, učitelji, vjeroučitelji ili društvene mreže?

Kako je moguće da se naši maloljetnici upuštaju u tako strašne avanture, koje ih kriminaliziraju za cijeli život?

Užasno je i bolno slušati kako se naše maloljetnike hapsi i odvodi u pritvor na ispitivanja zbog sumnje za lažnu dojavu o podmetnutim bombama na državne institucije. Time ih se kriminazira za cijelog njihovog života. Zapitajmo se: kakvi će to biti sutra ljudi? Kakvi će to biti sutra roditelji-odgajatelji svojoj djeci?

Nije li pojava maloljetničkog nasilja zato što naša omladina nema iskustva vojničke discipline od spremanja kreveta do urednog stajanja u stroju sa vršnjacima u ljubavi i bratstvu?

Ko, zapravo, brine o mentalnom i fizičkom zdravlju naše mladeži? Roditelji, koji često nisu u stanju zbog zauzetosti i brzine života da prate razvoj svoje djece ili škola koja je pretrpana prevelikom školskom administracijom pa nema vremena da razgovara sa učenicima o njihovim maloljetničkim pitanjima i problemima ili džamija/crkva koja nije kvalificirana da se bavi tim teškim društvenim pitanjima ili je ovo vrijeme drugačije od svih vremena, gdje djeca tako brzo odrastaju, kao

nikad dosada, u mentalnom smislu da im ni roditelji ni učitelji u školi ni vjeroučitelji u džamiji/crkvi nisu dorasli da im budu uzoriti voditelji/odgajatelji?

MALOLJETNIK NASILNO RASPOLOŽEN (ARHIV A.-A.-M.)

V
Šta nam je činiti?

Prije svega treba da priznamo da imamo problem s maloljetničkim nasiljem, treba da uzroke i posljedice tog problema ispitamo te da ga dobro shvatimo kako bi znali da se s tim problemom suočimo i rješavamo ga i kao zajednica i kao društvo. Treba znati da je maloljetničko nasilje svojevrsna epidemiologija s kojom se nije lahko nositi, ali nema drugog puta već da to istražujemo kako bi shvatili da značajan dio maloljetne muške populacije čini nasilje. Najčešće, nasilje se može objasniti pozivanjem na statusne ili druge razlike u kontekstu zajednice i društva. U maloljetničkom nasilju postoji velika raznovrsnost. Maloljetnici koji počine jednu vrstu nasilnog djela također su skloni činjenju drugih vrsta i nenasilnih djela. Nasilni prestupnici imaju tendenciju da budu uporni ili česti prestupnici. Postoji mala razlika između nasilnih i nenasilnih, ali podjednako čestih prestupnika. Ipak, postoji određeni stepen specijalizacije za nasilje. Zato je potrebno više studija da bi se ustanovilo da li postoje faktori rizika za nasilje koji nisu faktori rizika za ozbiljnu nenasilnu delinkvenciju (npr. biološki faktori). Nasilni maloljetnici obično imaju istovremene probleme kao što su viktimizacija, zloupotreba supstanci i neuspjeh u školi. To su često mladi mladi sa višestrukim problemima. Postoji značajan kontinuitet od agresije u djetinjstvu do maloljetničkog nasilja. Rano doba početka nasilja predviđa veliki broj nasilnih prekršaja. Glavni dugoročni faktori rizika za maloljetničko nasilje su individualni (visoka impulzivnost i niska inteligencija, vjerovatno povezana s izvršnim funkcijama mozga), porodica (loš nadzor, stroga disciplina, fizičko zlostavljanje djece, nasilni roditelj, velika porodica, siromaštvo, razorena porodica), vršnjačka delikvencija, članstvo u bandi, gradsko stanovanje i život u četvrti sa visokim stepenom kriminala (koju karakteriziraju bande, oružje i droga). Potrebno je više studija o interakcijama među faktorima rizika, a posebno o interakcijama između bioloških i psihosocijalnih faktora rizika. Važni kratkoročni situacioni faktori uključuju motive potencijalnih prestupnika (npr. ljutnju, želju za povredom), konzumaciju alkohola i radnje koje dovode do nasilnih događaja (npr. eskalacija trivijalne svađe).

Također, potrebno je više istraživanja o razvoju i validaciji instrumenata za procjenu rizika. Da bi se istražili faktori razvoja i rizika za maloljetničko nasilje, potrebne su dugoročne studije. Takve studije bi trebale uključiti više grupa, kako bi se izvukli zaključci o različitim starosnim grupama, gdje treba uključiti i dječake i djevojčice i glavne statusne i etničke grupe. Oni bi trebali mjeriti širok spektar rizika, a posebno zaštitnih faktora. Trebalo bi da se zasnivaju na velikim uzorcima visokog rizika, posebno u gradskim sredinama, uključujući metode provjere kako bi se maksimizirao rezultat nasilnih prestupnika, dok istovremeno omogućavaju izvođenje zaključaka o ukupnoj populaciji. Oni bi trebali uključivati dugoročne studije praćenja kako bi se omogućili zaključci o putevima razvoja. Trebalo bi da ulože poseban napor na proučavanju nastanka i razvoja nasilja kako bi se povezali podaci o razvoju i stanju nasilja. Nije lahko organizirati dugoročne studije koje bi se posebno fokusirale na maloljetničko nasilje, ali takve studije su potrebne za unapređenje znanja o epidemiologiji maloljetničkog nasilja, uključujući faktore rizika i razvojne puteve.[▾4]

[▾4] Vidi: Farrington D.P., Loeber R., ***Epidemiology of juvenile violence.***

NACIJE KOJE IMAJU MORALA OPSTAJU, A AKO JE NAROD MORALNO POGOĐEN, OČITAJ MU MRTVAČKI SPOMEN! (ARHIV A.A.M.)

VI
Kriza morala kao poticaj za moralni oporavak zajednice i društva

Samo ako imaju moral nacije opstaju,
ako izgube moral, nacije nestaju!

Moral je izvor tvoje dobrobiti,
zato se moralno uspravi radi tvoje opstojnosti!

Ako je narod moralno pogođen,
očitaj mu mrtvački spomen!

Narodi iščeznu, pretvore se u prašinu kad izgube moral,
kad među njima zavlada laž, prevara, krađa i pokvarenost!

A to je onaj dan kad moralno jak i pošten postane tuđi i odbačen,
kad se njegovo mišljenje ne uzima u obzir,
niti mu se povjerava emanet,
jer niko ne želi da vidi poštenog u zemlji u kojoj je raširena korupcija,
u kojoj vlada lažljivac, prevarant i dvoličnjak![▾5]

[▾5] Ševki, Ahmed [Aḥmad Šawqī (1868-1932)], egipatski pjesnik i dramatičar poznat po nadimku *Princ pjesnika (Amīr al-šu'arā')*. Iz ugledne porodice, studirao je pravo u Parizu i Montpellieru, gdje se upoznao s francuskom književnošću. U mladosti dvorski pjesnik, autor panegirika kedivskoj dinastiji u duhu klasičnoga arapskog pjesništva ali i protubritanskih pjesama; nakon proglašenja Egipta britanskim protektoratom protjeran. U egzilu u Španiji pisao poeziju pod utjecajem andaluzijskih arapskih pjesnika, osobito Ibn Zajduna. Nakon povratka 1920. u domovinu okrenuo se domoljubnim, političkim, društvenim i staroegipatskim temama te pisanju pohvalnica poslaniku Muhamedu. Autor je poetskih drama, koje je prvi uveo u arapsku književnost, među kojima se ističu tragedije *Kleopatrina smrt* (*Maṣra' Kliyūbātrā*, 1927), *Kambiz* (*Qambīz*, 1931) i *Antara* (*'Antara*, 1932).

Zanimljivo: riječ "**kriza**", koja se izvodi iz korijena grčke imenice "krisis" i glagola "krino" znači: "odvojiti", "odlučiti", "povući razliku", "odlučni ili presudni trenutak", dok se u arapskom jeziku pojam *krize* izvodi iz glagolskog korijena *azama*, *ya'zamu*, *azmun*, koji znači: "skupiti se", "zbiti se", "skvrčiti se", drugim riječima kriza (*azmatun*) na arapskom jeziku upućuje na "**spajanje**" dok na grčkom upućuje na "**odvajanje**". Nije li "kriza" ili "nevolja" prije svega u samom poimanju tog pojma nešto što se "odvaja" od nečega ili se nešto "spaja" s nečim kako bi se ovladalo "krizom", tj., odlučnim ili presudnim trenutkom, u kojem se ukidaju stara i nameću nova pravila ponašanja. Nije li kriza onaj trenutak ili moment kad nemamo izbora već da se suočimo s istinom tj., s trenutkom odluke, a to je moment kada su uvjeti prije i poslije tog "momenta" drugačiji od svih ostalih momenata u prošlosti, ali i u budućnosti.

U kontekstu priče o "krizi" pojam "**momenata**" može značiti jednu minutu, jedan dan kao i jednu godinu, jednu deceniju ili jedno stoljeće. Jer, odlučujući ili presudni moment znači promjenu, a promjena znači pritisak da se nađu nove metode za suočavanje s novim izazovima, jer prethodni nisu bili adekvatni. To traganje, tj. taj moment krize, može biti kratak ili dug sve dok pojedinac ili nacija ne nađu adekvatno rješenje za nastale probleme, za nastalu krizu, gdje treba nešto odvojiti od nečega da bi se nešto spojilo s nečim. Ako se nađu adekvatna rješenja, onda se kaže da je kriza savladana. A ako se ne nađu, onda kriza traje. Nije potrebno da vas podsjećam na tri velike krize Rimskog carstva oko 509. god. p.n.e. u vezi prva dva Punska rata protiv Kartage, današnjeg Tunisa, (264-241. i 218-201. p.n.e), zatim na krizu kod promjene republičke u kraljevsku vladavinu (23. p.n.e.), te na krizu germanske invazija na Rimsko carstvo 476. n.e., invazije koja je značila potpuni pad Rimskog carstva; nije potrebno ni da vas podsjećam na krizu Velike Britanije nakon što je izgubila imperijalni uticaj u svijetu, krizu za koju se mislilo da je riješena ulaskom Velike Britanije u Europsku Uniju 1973. god. Međutim, Brexit je 2017. god. pokazao da Britanija nije izašla iz krize, već je (ne)zaboravljenu britansku krizu Brexit dodatno produbio. Nije, dakle, potrebno da vas opterećujem davno-historijskim i recentnim krizama kod drugih. Dovoljno je da vam skrenem pažnju na naše historijske, recentne i trenutne krize ili nevolje, koje nas kao "**moment odluke**" prate više od jednog stoljeća: kriza nakon Berlinskog kongresa (1987.); kriza nakon Prvog epohalnog rata (1914-1918.); kriza nakon Drugog epohalnog rata (1941-1945.); kriza nakon pada komunizma (1945-1992.); i bosanska kriza zbog agresije na Bosnu i genocida nad Bošnjacima, koja još uvijek traje.

Ima li išta dobroga u "momentu krize" ili u "kriznom momentu" ma koliko trajao? Kod Kineza ima. Pojam "krize" na kinskom jeziku izražava se u složenici "wei-đi". "Wei" znači "opasnost", a "đi" znači "krucijalna prilika", "kritična tačka", "pravi trenutak da se nešto učini". Eho te kineske mudrosti Vilston Čerčil (Wilston Churchill) je osnažio svojom izjavom, rekavši: "Nikad ne dozvoli da dobra kriza ode u otpad", dok je Fridrih Niče (Friedrich Nietzsche) kazao: "Ono što nas ne ubije, učini nas jačim". Dakle, krizu, bilo koju, treba razumjeti kao izazov za kreativno djelovanje, koje vodi do izbora boljeg rješenja za nastale probleme.

Kriza može biti kriza pojedinca ili individue i kriza kolektiva ili nacije. Kriza pojedinca je lična kriza, koja ne mora da se tiče kolektiva ili nacije, ali kriza nacije tiče se svakog pojedinca. Prije svega pojedinac mora shvatiti i priznati da ima krizu; mora prihvatiti ličnu odgovornost, mora biti spreman i sposoban da iskoristi krizno stanje, ne smije propustiti pravi trenutak da nešto uradi, tj., da nešto promjeni u svom mišljenju i ponašanju; mora povući liniju i "odvojiti", kao što grčka riječ za krizu upućuje, probleme koje treba da riješiti, odnosno mora "skupiti", kao što arapska riječ za krizu upućuje, snagu, volju i pamet da riješi krizu; mora pojedinac u krizi tražiti materijalnu i duhovnu pomoć od pojedinaca i grupa zato što nije u stanju da sam riješi svoj problem, svoju krizu; mora koristiti iskustva drugih za rješenje svoje krize; ali, mora imati i "ego strength", tj., snagu svog vlastitog duha, kao samopouzdanje i neovisnost u iznalaženju rješenja, koje je najbolje za njega; mora biti pošten u samo-ocjenjivanju; mora se sjetiti iskustva iz ranijih kriza; mora biti strpljiv i uporan; mora biti fleksibilan u smislu da prihvati korisne sugestije drugoga; mora imati jasne individualne vrijednosti, koje mu snaže moral; pojedinac ne smije biti opterećen ničim što ugrožava njegovu slobodu da bira ono što je za njega najbolje u skladu s njegovim moralnim vrijednostima.

Kao što rekoh, kriza pojedinca je lična i ne mora da se tiče nacije, dok se kriza nacije tiče svakog pojedinca kao člana kolektiva, tj., nacije. Stoga, za rješavanje krize nacije ili nacionalne krize mora postojati nacionalni konsenzus o tome da je nacija u krizi, tj., da postoji "**nacionalna kriza**" s kojom se mora upoznati i suočiti svaki pojedinac; mora svaki pojedinac prihvatiti nacionalnu odgovornost da uradi nešto što pridonosi rješenju nacionalne krize; mora se povući linija i "odvojiti" nacionalni problemi kako bi se skupila.

* * *

Postoji razlika između **moralne krize** i **krize morala**. Kad kažemo da postoji moralna kriza, onda mislimo da su ljudi izgubili tradicionalni "osjećaj" za moral, a kad kažemo da postoji kriza morala, onda mislimo da su ljudi izgubili korisno "znanje" o moralu i etici, poput Makijavelijinog savjeta princu da "mora naučiti kako da ne bude dobar".[▾6]

Moral, (lat. *moralis*), je, dakle, *maʿrūf*, utvrđeno i usvojeno ponašanje, koje je nasljedno na temelju vjere, kulture i običaja. Otuda je i u arapskom jeziku izraz *khuluq* pl. *akhlāq* iz korijena riječi *khalaqa*, što znači "stvoriti", a što upućuje na naravno stanje ili urođeno stanje čovjeka, stanje koje je u duhovnom i moralnom smislu nasljedno od roditelja, zajednice i društva kojem čovjek po rođenju pripada.

Na drugoj strani je etika (grč. *ethos*) filozofska disciplina koja istražuje porijeklo, motive, normu i svrhu moralnog djelovanja. U arapskom jeziku to je izraz *adab*, koji upućuje na pouku o moralnom ponašanju kroz odgojno-obrazovni proces u školi, ali i kroz književni izraz ili beletrističke oblike, kao što su romani, pripovijetke i kratke priče.

Nije teško zaključivi da je današnji svijetu u moralnoj krizi zbog gubitka "osjećaja" za moral, kao tradicionalne vrijednosti svejedno da li se radi o vjerskim ili drugim vrijednostima, ali, isto tako, nije teško zaključiti da je znanje o etičkim vrijednostima polivalentno od krajnje negacije do krajnje afirmacije istog moralnog pitanja, kao što je, npr., pitanje abortusa ili prava na život.

Imajući na umu da je suština etike svijest o postojanju drugih ljudi i uvažavanje njihovih potreba i prava, onda je jasno da je etika nauka o zajedničkom životu, odnosno da je „etika zajedništva" bît moralnog ponašanja. U tom smislu, baviti se moralnom krizom ili krizom morala znači razlikovati pojmove: (1) **deskriptivna etika**, koja opisuje trenutno stanje morala kod ljudi i zajednica te utvrđuje osnovu za normativnu etiku; (2) **normativna etika**, koja proučava i utvrđuje etičke norme i moralne standarde; (3) **meta-etika**, koja proučava pojam etike, značenje etike i istinitost etičkih sudova i etičkih zapovjedi. Slijedom toga, etički sudovi i zapovjedi mogu biti: moralno neutralni; moralno zabranjeni; moralno obavezni; i moralno poželjni.

[▾6] Machiavelli, Niccolò, ***The Prince***, str. 52.

VII
Zaključak

Dakle, nije teško zaključiti da je naša zajednica i društvo u stanju krize morala a što je posljedica bi-moralnog stanja, gdje se vrši legitimizacija jednog novog društvenog morala bez jasnih moralnih normi i granica na račun tradicionalnih moralnih vrijednosti. Zadatak je moralno odgovornih i etički kvalificiranih ljudi u zajednici i društvu da jasno označe granicu između tradicionalnih moralnih normi, gdje se znaju moralna pravila i granice i netradicionalnog društvenog morala bez moralnih pravila i granica. Stanje bez moralnih pravila i granica najviše pogađa maloljetnike, koji u tome vide kaos jer u svojoj glavi nisu ustajnu razlučiti razliku između moralnog/normalnog i nenormalno/nemoralnog ili nasilnog ponašajna. Čovjek ima slobodu, ali ako ga ta sloboda vodi u nemoral, onda ta sloboda nije njegova sreća, već nesreća ne samo po njega kao pojedinca, već i po zajednicu i društvo kao cjelinu.

LITERATURA

ALKAM, TURSUN: ***Father of Algorithms in AI: Muhammad ibn Musa al-Khwarizmi*** *(Inspiring Stories of Great Minds Series).* Independently published, 2024.

DARWIN, CHARLES: ***The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex***. Sv. 1. London, John Murray, 1871. Dostupno na: https://darwin-online.org.uk/converted/pdf/1889_Descent_F969.pdf; https://darwin-online.org.uk/content/frameset?viewtype=side&itemID=F937.1&pageseq=1. Pristupljeno 03.11.2024.

Encyclopedia Britannica; Singer, Peter. „**Ethics**". Dostupno na: https://www.britannica.com/topic/ethics-philosophy. Pristupljeno 03.11.2024.

FARRINGTON, D. P., & LOEBER, R.: ***Epidemiology of juvenile violence. Child and Adolescent Psychiatric : Clinics of North America***; Sv. 9, br. 4, octobar 2000, str. 733-748. DOI:10.1016/S1056-4993(18)30089-0. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/325839511_Epidemiology_of_Juvenile_Violence. Pristupljeno 01.11.2024.

MACHIAVELLI, NICCOLÒ: ***The Prince*** (Translated and Introduced by Tim Parks); Penguin Classics an imprint of Penguin Books, 2009., str. 52. Dostupno na: https://apeiron.iulm.it/retrieve/handle/10808/4129/46589/Machiavelli%2C%20The%20Prince.pdf. Pristupljeno 01.11.2024.